

Theravada Buddhist Philosophy and Consideration Epistemological Problems of Wikipedia

Denpong Saenkum^{1*}

¹ Faculty of Humanities and Social Science, Khon Kaen University, Thailand

* Corresponding author. E-mail: denpong.sankhum@gmail.com

ABSTRACT

The purpose of this study was to find out Theravada Buddhist philosophy's attitudes to deliberate problem of Wikipedia epistemology. Especially, the Epistemology of testimony and proposal about how to use Wikipedia in Theravada Buddhist philosophy's means. Researcher employs humanities method research as documentary research followed by analysis and Philosophical criticism. It was found that there was a specifically attitudes about Theravada Buddhist philosophy toward problem of Wikipedia epistemology. In other words, although Theravada Buddhist admitted that Wikipedia is a source of knowledge through Transmission of Testimony but Theravada Buddhist philosophy's attitudes not comprehensive to supposed to Justification of testimony that because Theravada Buddhist philosophy recognized only Reductionism. While Justification of testimony, from Wikipedia, should also means Anti-Reductionism. Theravada Buddhist philosophy have emphasized individual Epistemic Responsibilism that given the proposal about how to use Wikipedia to get the belief of truth. The thesis founded that the Justification of testimony in case of Wikipedia should be two ways: Reductionism and Anti-Reductionism. In addition, even Theravada Buddhist philosophy have limited to regard to Justification of testimony but it can give you favorable suggestions to use Wikipedia by means of Epistemic Responsibilism.

Keywords: Wikipedia, Testimony, Theravada Buddhist philosophy, Virtue Epistemology

พุทธปรัชญาเถรวาทกับการพิจารณาปัญหาทางญาณวิทยาของวิกิพีเดีย

เด่นพงษ์ แสงคำ^{1*}

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประเทศไทย

* Corresponding author. E-mail: denpong.sankhum@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับการพิจารณาปัญหาทางญาณวิทยาของวิกิพีเดีย โดยเฉพาะปัญหาทางญาณวิทยาว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน และข้อเสนอเกี่ยวกับการใช้งานวิกิพีเดียตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาทางมนุษยศาสตร์ คือ ศึกษาจากเอกสารและใช้วิธีการวิเคราะห์ วิพากษ์เชิงปรัชญา เพื่อค้นหาผลการวิจัย จากการวิจัยพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีท่าทีต่อปัญหาทางญาณวิทยาของวิกิพีเดียในลักษณะที่มีความเฉพาะเจาะจง กล่าวคือ แม้พุทธปรัชญาเถรวาทจะยอมรับว่าวิกิพีเดียเป็นแหล่งที่มาของความรู้แหล่งหนึ่งตามแนวทางของการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Transmission of Testimony) แต่ท่าทีต่อการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Justification of testimony) ตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาทกลับไม่ครอบคลุม ทั้งนี้ก็เพราะว่าพุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับเฉพาะการให้เหตุผลสนับสนุนแบบลดทอนนิยม (Reductionism) เท่านั้น ในขณะที่การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่มาจากวิกิพีเดียควรเป็นไปตามแนวทางของปฏิเสธลดทอนนิยม (Anti-Reductionism) ด้วย ส่วนการให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้งานวิกิพีเดียเพื่อให้ได้มาซึ่งความเชื่อที่จริงนั้น พุทธปรัชญามีท่าทีของการมีความรับผิดชอบเชิงญาณวิทยา (Epistemic Responsibility) ของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบที่ว่า การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียควรเป็นไปในทั้ง 2 แนวทางคือ แนวทางลดทอนนิยมและปฏิเสธลดทอนนิยม และข้อค้นพบสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีข้อจำกัดในการนำมาพิจารณาการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานซึ่งมีความไม่ครอบคลุม แต่สามารถให้ข้อเสนอแนะที่ดีได้ต่อการใช้งานวิกิพีเดียได้ตามแนวทางของการมีความรับผิดชอบเชิงญาณวิทยา

คำสำคัญ: วิกิพีเดีย, คำบอกเล่าของประจักษ์พยาน, พุทธปรัชญาเถรวาท, ญาณวิทยาเชิงคุณธรรม

© 2023 JSDP: Journal of Spatial Development and Policy

บทนำ

ในปัจจุบันนี้ วิกิพีเดียถือเป็นสารานุกรมเสรีออนไลน์ที่มีขนาดใหญ่โตมโหฬาร และทุกคนก็สามารถเข้าถึงได้อย่างเสรีหากมีอินเทอร์เน็ต ด้วยเหตุนี้วิกิพีเดียจึงถูกนำมาใช้ในการอ้างว่าเป็นแหล่งที่มาของความรู้แหล่งหนึ่ง ซึ่งปัญหาเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้เรื่องนี้เอง ที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับญาณวิทยา (Epistemology) เนื่องจากวิกิพีเดียเป็นสารานุกรมเสรีออนไลน์ และเป็นสารานุกรมที่ไม่สามารถระบุได้ว่าใครเป็นผู้เขียน ดังนั้นจึงมีข้อถกเถียงว่าเราควรเชื่อถือแหล่งข้อมูลดังกล่าวนี้หรือไม่ มีงานหลายชิ้นชี้ว่าวิกิพีเดียเป็นแหล่งความรู้ที่น่าเชื่อถือได้ เช่น งานของ Don Fallis (2008) ยืนยันว่าวิกิพีเดียเป็นสารานุกรมเสรีออนไลน์ที่เราไม่อาจปฏิเสธได้ในฐานะของแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ และยังถูกสนับสนุนความน่าเชื่อถือเชิงวิชาการโดยงานของ Sook Lim (2009) ว่า เราไม่ควรปฏิเสธวิกิพีเดียอย่างสิ้นเชิงในฐานะที่มันเป็นแหล่งความรู้แหล่งหนึ่ง แต่ทั้งนี้ยังมีอีก

ข้อเสนอหนึ่งที่ว่า วิกีพีเดียมีความไม่น่าเชื่อถือในกระบวนการสร้างความรู้ เช่น ข้อเสนอของ K. Brad Wray (2009) ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบวัฒนธรรมทางญาณวิทยาของวิกีพีเดียกับวัฒนธรรมทางญาณวิทยาของวิทยาศาสตร์ Wray เห็นว่า วัฒนธรรมของวิกีพีเดียไม่สามารถยืนยันได้ว่าเป็นความรู้ที่น่าเชื่อถือได้เช่นเดียวกันกับวิทยาศาสตร์ โดยในกรณีของ Wray อาจเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาวิกีพีเดียบนฐานของญาณวิทยาเชิงสังคมที่วิเคราะห์ระบบในเชิงความเชื่อ กล่าวคือเป็นการศึกษาว่าในระบบความเชื่อหนึ่งๆ การให้เหตุผลสนับสนุนความเชื่อแบบใดน่าจะมีเหตุผลสนับสนุนมากกว่ากัน ซึ่งเขาก็ได้เปรียบระบบของวัฒนธรรมเกี่ยวกับการสร้างความรู้ในชุมชนทางวิทยาศาสตร์กับชุมชนของวิกีพีเดีย

นอกจากนี้ เมื่อทำการพิจารณาการสร้างความรู้ในวิกีพีเดียพบว่า มีมโนทัศน์สำคัญในวิกีพีเดีย เช่น มโนทัศน์ของการสร้างองค์ความรู้โดยสังคมนหรือเรียกว่า “ปัญญาของกลุ่มคน” (Wisdom of Crowds) เนื่องจากวิกีพีเดียเปิดเสรีให้ทุกคนที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตสามารถเขียนและแก้ไขบทความของวิกีพีเดียได้ (Fallis, 2009) มันจึงมีลักษณะของการสร้างความรู้โดยกลุ่มคน นอกจากนี้ยังมีมโนทัศน์สำคัญทางญาณวิทยาอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏในวิกีพีเดีย นั่นคือมโนทัศน์เรื่องการได้รับความรู้โดย “ประจักษ์พยาน” (Testimony) นักปรัชญาหลายคนชี้ว่าการที่เราได้รับความรู้ในลักษณะของญาณวิทยาเชิงสังคมนั้น เป็นการรับความรู้จากผู้อื่นและแหล่งอื่น เช่น โทรทัศน์ หรือหนังสือพิมพ์ เป็นต้น ส่วนในวิกีพีเดียนั้นก็ก็เป็นลักษณะของความรู้ที่เราได้รับโดยวิธีการ “ประจักษ์พยาน” เช่นกัน ดังข้อเสนอของ Deborah Tollefsen (2009) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การปฏิเสธวิกีพีเดียในฐานะแหล่งที่มาของข้อมูลที่น่าเชื่อถือนั้นยังมีปรากฏอยู่มากมาย นั่นทำให้หลายครั้งวิกีพีเดียถูกปฏิเสธไปโดยสิ้นเชิงว่ามีความไม่น่าเชื่อถือ ดังนั้นข้อถกเถียงหลักๆ ในตอนนี้คือ วิกีพีเดียเป็นแหล่งความรู้ที่มีความน่าเชื่อถือได้หรือไม่ และแบ่งกลุ่มของผู้ที่เสนอแนวคิดดังกล่าวนี้เป็น 2 กลุ่ม อันได้แก่

1. กลุ่มที่เห็นว่าวิกีพีเดียไม่สามารถเป็นแหล่งความรู้ที่น่าเชื่อถือได้ โดยในกลุ่มนี้รวมถึงข้อเสนอที่ว่าวิกีพีเดียไม่อาจยอมรับได้ว่าเป็นแหล่งความรู้ด้วย ในความหมายนี้ก็คือวิกีพีเดียไม่ใช่แหล่งที่มาของความรู้ที่มีที่มาจากคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Testimony)

2. กลุ่มที่เห็นว่าวิกีพีเดียเป็นแหล่งความรู้ที่มีความน่าเชื่อถือได้ กลุ่มนี้เสนอว่า วิกีพีเดียมีการตรวจสอบบนฐานของปัญญาของกลุ่มคนพร้อมทั้งมีการเสนอแนะมโนทัศน์ใหม่ๆ เช่น ข้อเสนอแบบลดทอนนิยมแบบเดิม หรือลดทอนนิยมแบบใหม่ (อดิศร กรอบกระจก, 2558) ที่แตกต่างไปจากข้อเสนอที่ผ่านมา

สิ่งสำคัญก็คือว่าไม่ว่าวิกีพีเดียจะทำหน้าที่เป็นแหล่งที่มาของความรู้หรือไม่ก็ตาม แต่คำถามสำคัญคือเราจะต้องใช้งานมันอย่างไรให้เกิดความน่าเชื่อถือ ซึ่งมีข้อเสนอของอดิศร (2558) เสนอให้ใช้ญาณวิทยาเชิงคุณธรรม (Virtue Epistemology) ที่วางอยู่บนฐานของความรับผิดชอบทางญาณวิทยา แต่อย่างไรก็ตามข้อเสนอดังกล่าวยังเปิดพื้นที่ให้ถกเถียงได้อยู่ว่าการมีความรับผิดชอบทางญาณวิทยานั้นยังเป็นการกระทำที่เป็นไปได้ยากในบางครั้ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าแม้จะมีการศึกษาที่ผ่านมาแล้วก็ตาม การนำกลับมาศึกษาใหม่อีกครั้งจึงมีความจำเป็นที่เราจะช่วยเติมเต็มประเด็นทางวิชาการนี้ให้มากขึ้น

ความน่าสนใจของประเด็นปัญหานั้นมีความสำคัญตรงที่ว่าวิกีพีเดียในฐานะของสถาบันในเชิงความเชื่อนั้น จะส่งผลกระทบต่อผู้ที่เข้าไปอ่านอย่างไรบ้าง และเรามีทางออกอย่างไร ผู้วิจัยเห็นว่าการจะตอบคำถามนี้ส่งผลให้เกิดคำถามสำคัญสองประเด็น คือ

1. เราจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะตอบคำถามก่อนว่า วิกีพีเดียเป็นแหล่งความรู้แหล่งหนึ่งตามแนวทางญาณวิทยาหรือไม่ โดยผู้วิจัยเลือกเอาญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาทมาเป็นกรอบในการพิจารณา เหตุผลที่เลือกญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาทก็เพราะว่า นักวิชาการทางด้านพุทธปรัชญาหลายคนต่างเสนอแนวทางการตรวจสอบข้อมูลในเชิงญาณวิทยา

จากพุทธปรัชญาเอาไว้ที่น่าสนใจ (ดู สมภาร พรหมทา, 2539; 2560; วิทย์ วิศทเวทย์, 2538; รามิล กาญจันดา, 2547) การตรวจสอบก็คือการพิจารณาว่าเวลาที่เรารับข้อมูลมาจากแหล่งอื่นๆ หรือผู้อื่น อย่างเช่นวิกิพีเดีย นั้น เราจะมีแนวทางที่จะตอบได้อย่างไรว่ามันเป็นแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือหรือไม่เมื่อพิจารณาจากพุทธปรัชญาเถรวาท

2. เมื่อพิจารณาตามข้อที่ 1. แล้ว ในประเด็นต่อไปก็คือ พุทธปรัชญาจะมีแนวทางหรือข้อเสนอเชิงญาณวิทยาต่อการใช้งานวิกิพีเดียได้อย่างไร

จากปัญหานี้จึงนำไปสู่ประเด็นของการวิจัยในวาทวิจัยนี้ นั่นก็คือ “ท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับการพิจารณาปัญหาทางญาณวิทยาของวิกิพีเดีย” ซึ่งจะเป็นการพิจารณาต่อด้วยการนำพุทธปรัชญามาใช้พิจารณาวิกิพีเดียเช่นนี้มีข้อบกพร่องอย่างไร และเราสามารถที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวได้หรือไม่ พร้อมกันนั้นยังจะได้ข้อสังเกตต่อการใช้ญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับการพิจารณาสารสนเทศบนเว็บไซต์วิกิพีเดียด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับการพิจารณาปัญหาทางญาณวิทยาของวิกิพีเดีย โดยเฉพาะปัญหาทางญาณวิทยาว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน และข้อเสนอเกี่ยวกับการใช้งานวิกิพีเดียตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาท

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ (Humanities Research) มุ่งเน้นไปที่วิธีการเกี่ยวกับ “การใช้ความคิด” (speculative) และ “การวิจารณ์” โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ (Humanities Research) มุ่งเน้นไปที่วิธีการเกี่ยวกับ “การใช้ความคิด” (speculative) และ “การวิจารณ์” (Critical) (Gunn, 2011) โดยลักษณะของวิธีการใช้ความคิดเป็นสิ่งที่ถูกนำมาใช้โดยตรงในการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับความต้องการของนักวิจัย ที่ไม่เพียงแต่จะอธิบายสิ่งที่เห็นและเชื่อในปรากฏการณ์ที่เห็นซ้ำๆ แล้วสรุปหรือนำไปสู่การคาดคะเนทำนายล่วงหน้าเท่านั้น แต่ยังต้องอาศัย “สารสนเทศ” (information) ที่นักวิจัยมีอยู่เกี่ยวกับปรากฏการณ์เพื่ออธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในปรากฏการณ์นั้นๆ (Boudon, 2005) ซึ่งการจะได้มาซึ่งสารสนเทศนั้นนักวิจัยจำเป็นต้องอ่านให้มาก (โดยเฉพาะปรัชญา) จะต้องตั้งคำถามการวิจัยจากการอ่านและทบทวนงานที่มีมาก่อนหน้านี้ หลังจากที่ได้ตั้งคำถามการวิจัยแล้วจากนั้นก็อ่านทบทวนแนวคิดและงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบเพื่อพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยว่างานวิจัยของเราวางอยู่บนแนวคิดแบบใด จากนั้นก็จะตรวจสอบแนวคิดนั้นๆ ว่ามีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดที่จะนำมาเป็นกรอบแนวคิด การตรวจสอบจะดำเนินไปด้วยการตั้งคำถาม ตั้งข้อสังเกต และหาเหตุผลสนับสนุนหรือโต้แย้ง เพื่อดูว่าแนวคิดดังกล่าวจะนำมาใช้ในการวิจัยได้หรือไม่ กล่าวคือ นักวิจัยทางมนุษยศาสตร์ไม่เชื่อเอาไว้ก่อนว่าเราจะต้องดำเนินไปตามกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีที่เราวางเอาไว้โดยไม่มีการตรวจสอบทฤษฎีนั้นๆ และเมื่อตรวจสอบทฤษฎีแล้วเห็นว่ามีเหตุผลสมเหตุสมผลจึงจะนำไปใช้ในการพิจารณา ในขั้นนี้จำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องตรวจสอบการอ้างเหตุผลทั้งในตัวทฤษฎีที่เรานำมาใช้และการอ้างเหตุผลของสิ่งที่เรากำลังศึกษาว่ามีความเหมาะสมหรือไม่ สมเหตุสมผลหรือไม่ จากนั้นก็สรุปแล้วนำเสนอข้อเสนอใหม่ของเราในฐานะผู้วิจัย การนำเสนอข้อเสนอใหม่ของผู้วิจัยจะต้องดำเนินการไปพร้อมกับการตรวจสอบและวิพากษ์ข้อเสนอของตนเอง แล้วหาทาง

แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับข้อเสนอของผู้วิจัย จนกว่าจะมั่นใจว่าข้อเสนอของผู้วิจัยมีความชัดเจนและสามารถตอบคำถามของการวิจัยได้แล้วจึงจะถือเป็นการสิ้นสุดการวิจัย

ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้แนวทางการวิจัยทางมนุษยดั่งที่ได้อธิบายไปในข้างต้น โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัยเป็น 7 ขั้นตอนดังนี้ 1) การสำรวจข้อเสนอทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับวิกิพีเดีย ซึ่งจะสำรวจจากบทความของนักปรัชญาร่วมสมัยที่เสนอข้อเสนอทางปรัชญาเกี่ยวกับวิกิพีเดีย 2) การจัดหมวดหมู่ข้อเสนอทางปรัชญาด้วยญาณวิทยาเชิงสังคมเพื่อที่จะให้ได้แนวทางการศึกษา 3) การพิจารณาข้อเสนอทางปรัชญาเพื่อตรวจสอบว่าข้อเสนอดังกล่าวสามารถนำมาใช้เป็นข้ออ้างหลักในการวิจัยได้หรือไม่ 4) สำรวจญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาทว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน ว่าพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะทางญาณวิทยาว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยานอย่างไร 5) วิเคราะห์ท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับการพิจารณาปัญหาทางญาณวิทยาของวิกิพีเดีย โดยทฤษฎีที่ได้ในขั้นตอนที่ 4 ที่ผ่านมา 6) ข้อเสนอทางญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับการใช้งานวิกิพีเดีย ว่าพุทธปรัชญาจะเสนอแนวทางการใช้งานอย่างไร และ 7) สรุปผลการวิจัยอภิปรายผล และเสนอแนะข้อเสนอใหม่ในทางปรัชญา

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แม้ว่าบทความจะเป็นบทความจากงานวิจัยทางมนุษยศาสตร์ ซึ่งจำเป็นต้องเขียนรายงานผลแบบมนุษยศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยไม่ต้องการจะนำเสนอโดยการเขียนแบบมนุษยศาสตร์ตลอดทั้งบทความ แต่ผู้วิจัยจะนำเสนอบทความแบบวิทยาศาสตร์หรือแบบสังคมศาสตร์ที่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน ดังนั้นบทความนี้จึงมุ่งเน้นนำเสนอผลการศึกษาและอภิปรายผลเป็นสำคัญ โดยมุ่งเน้นตามกรอบแนวคิดในการวิจัย ตามการทบทวนวรรณ ดังนี้

1. แนวคิดว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Testimony) คำบอกเล่าของประจักษ์พยานเป็นแนวคิดเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ทางญาณวิทยา โดยความหมายง่ายๆ ก็คือว่า ใครสักคนมาบอกเล่าเรื่องราวที่เขาประสบพบเจอต่อเราให้ทราบ เราจะเรียกคนๆ นั้นว่า ประจักษ์พยาน (Testifier) และเรียกคำบอกเล่าของเขาว่า คำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Testimony) มีหลายอย่างเช่น วันเกิดของเรา เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การเรียนรู้จากหนังสือ การอ่านสารสนเทศต่าง ๆ บนเว็บไซต์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เรียกว่าความรู้ที่มาจากคำบอกเล่าของประจักษ์พยานทั้งสิ้น และโดยส่วนมากในชีวิตประจำวันของเรา เราก็ได้ความรู้มาจากแหล่งดังกล่าวนี้ (Lackey, 2006a; Gelfert, 2014)

1.1 การส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Transmission of Testimony) หมายถึง การที่ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นประจักษ์พยาน ส่งคำบอกเล่าของตนเองไปยังผู้รับคำบอกเล่าเหล่านั้นๆ หรืออาจจะเรียกว่า ผู้ฟังก็ได้ แนวคิดแบบดั้งเดิมถือว่าการที่ผู้ฟังจะได้รับความรู้เชิงคำบอกเล่าจากผู้พูดได้นั้น ผู้พูดจะต้องมีความรู้ในเรื่องนั้นๆ ที่ส่งผ่านไปยังผู้ฟัง (Dummett, 1994; Hardwig, 1991; Ross, 1986) แต่อย่างไรก็ตามข้อจำกัดของแนวคิดดังกล่าวก็คือว่า มีความไม่ครอบคลุมไปยังคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ปรากฏหลากหลายมากขึ้น กล่าวคือ คำบอกเล่าของประจักษ์พยานบางครั้งก็มีความน่าเชื่อถือ และสามารถส่งผ่านความรู้ได้อย่างถูกต้อง แม้ผู้ที่ทำหน้าที่ประจักษ์พยานไม่สามารถไม่สามารถแสดงให้เห็นว่าตัวเขามีคุณลักษณะสำคัญ (หรือ background of believe) เกี่ยวกับสิ่งที่เขาส่งผ่านมายังผู้รับฟังก็ตาม ซึ่งผู้เสนอแนวคิดนี้ก็คือ Jennifer Lackey (2006b) ในบทความที่ชื่อว่า “Knowing from Testimony” ผู้วิจัยเห็นว่าข้อเสนอของ Lackey น่าสนใจตรงที่ว่าเขาไม่สนใจตัวผู้ที่ทำหน้าที่เป็นประจักษ์พยาน แต่เขาสนใจสิ่งที่เรียกว่า คำบอกเล่าของประจักษ์พยานตรงที่ “เนื้อหา” (Statement) เป็นสำคัญ ซึ่งสามารถนำมาพิจารณากับวิกิพีเดียได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่า เราไม่ทราบว่าเป็นใครเป็นผู้เขียนวิกิพีเดีย และวิกิพีเดียถูกสร้างขึ้นจะว่าน่าเชื่อถือก็ได้ หรือไม่น่าเชื่อถือก็ได้เพราะไม่ระบุตัวตนผู้ทำหน้าที่เป็นประจักษ์พยาน

ดังนั้นจึงเป็นข้อสันนิษฐานเบื้องต้นว่า การส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางของ Lackey น่าจะเป็นไปตามทิศทางเดียวกับของวิกิพีเดีย

1.2 การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Justification of Testimony) การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน คือการพิจารณาว่า เมื่อใดที่คำบอกเล่าของประจักษ์พยานจะมีเหตุผลสนับสนุนหรือมีเหตุอันควรให้เชื่อ โดยทั่วไปมี 2 แนวทาง นั่นคือ ลดทอนนิยม (Reductionism) และปฏิเสธลดทอนนิยม (Anti-Reductionism) สำหรับแนวทางแรก นักปรัชญาที่ยืนยัน

ตามแนวทางลดทอนนิยมก็คือ David Hume โดยที่ เมื่อรับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานมาแล้ว จะต้องพิจารณาถึงความสอดคล้องกันระหว่างประสบการณ์ที่เราเคยประสบมาในอดีตกับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานคนนั้น ๆ กระนั้นก็ตาม Hume ยังอธิบายไว้ต่อไปอีกว่า ในบางครั้งเราอาจจะไม่เคยมีประสบการณ์กับเรื่องที่เราได้รับคำบอกเล่าจากประจักษ์พยานคนหนึ่ง ๆ แล้วอะไรคือสิ่งที่เราจะประเมินคำบอกเล่าจากประจักษ์พยานคนนั้น สำหรับ Hume สิ่งที่จะใช้ประเมินคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีที่เราไม่เคยมีประสบการณ์เรื่องนี้มาก่อนก็คือ การประเมินองค์ประกอบอื่น ๆ ของคำบอกเล่า เช่น การที่มีผู้อื่นเล่าเรื่องเช่นเดียวกับประจักษ์พยานคนนั้น ๆ เล่าต่อเรา เราก็อาจจะเลือกเชื่อ (อัญชลี ปิยปัญญวงศ์, 2547) กล่าวโดยสรุปก็คือ การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางลดทอนนิยมก็คือ การที่ผู้เชื่อคนหนึ่ง ๆ จะเลือกเชื่อคำบอกเล่าจากประจักษ์พยานที่ถ่ายทอดมานั้น ก็ต่อเมื่อคำบอกเล่านั้นกล่าวสามารถลดทอนไปยังความทรงจำ ประสบการณ์ และการอุปนัย หรือความสอดคล้องอื่น ๆ การลดทอนคำบอกเล่าไปยังสิ่งเหล่านี้จึงเรียกว่า “ลดทอนนิยม” (Reductionism) (Gelfert, 2014)

ในทางกลับกันทัศนะแบบปฏิเสธลดทอนนิยม (Anti-Reductionism) กลับเห็นว่าคำบอกเล่าของประจักษ์พยานสามารถเป็นแหล่งความรู้พื้นฐานได้ นั่นหมายความว่าทัศนะนี้ปฏิเสธการลดทอนไปยังประสบการณ์ ความทรงจำ และการอุปนัย ดังนั้นจึงเป็นที่เข้าใจกันว่าคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ถูกให้เหตุผลแบบปฏิเสธลดทอนนิยมอาจเรียกว่าเป็นพื้นฐานนิยม (fundamentalism) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความจำเป็นทั้งหมดสำหรับความเชื่อของผู้ฟังที่จะได้รับการพิสูจน์ก็คือมันขึ้นอยู่กับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานของผู้พูด ซึ่งหมายความว่าไม่มีข้อควรพิจารณาอื่น ๆ เช่นข้อโต้แย้งเพิ่มเติม หรือหลักฐานภายนอก เป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างการรับรองความถูกต้องของคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Gelfert, 2014: 100) เมื่อพิจารณาเช่นนี้เราอาจเห็นว่าปฏิเสธลดทอนนิยมคงจะเชื่อถือคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในทุก ๆ กรณีไปได้ทั้งหมด แล้วถ้าเป็นเช่นนั้นเราจะแยกได้อย่างไรว่าคำบอกเล่าไหนมีมูลนำไปสู่ความน่าเชื่อถือและยอมรับได้ในที่สุด ทั้งนี้กลุ่มนักปรัชญาที่สนับสนุนปฏิเสธลดทอนนิยมไม่ได้ยืนยันว่าการให้เหตุผลรองรับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในเบื้องต้นด้วยตัวเรานั้นจะเพียงพอที่จะบอกได้ว่ามันเป็นความรู้ได้เลยทันที เพราะการให้เหตุผลรองรับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในเบื้องต้นอาจจะถูกหักล้างโดยการพิจารณาอื่น ๆ ที่ผู้ฟังอาจนำมาใช้ในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อเสนอจากคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่เสนอต่อเรา (Gelfert, 2014) หรือที่ Tyler Burge กล่าวเอาไว้ว่า “ผู้ฟังมีสิทธิ์ที่จะยอมรับคำบอกเล่าว่าเป็นเรื่องจริงและยอมรับได้สำหรับเขา เว้นแต่จะมีเหตุผลที่แข็งแกร่งกว่าที่จะไม่ทำเช่นนั้น” (Burge 1993) ซึ่งเรียกว่าการมีดีฟิตเตอร์มาหักล้างคำบอกเล่า Jennifer Lackey ได้ทำการอภิปรายเกี่ยวกับการให้เหตุผลสนับสนุนตามแนวทางปฏิเสธลดทอนนิยม และเสนอว่ามีดีฟิตเตอร์อยู่ 2 ประเภทด้วยกันสำหรับการให้เหตุผลสนับสนุนตามแนวทางปฏิเสธลดทอนนิยม ประเภทแรกเรียกว่า ดีฟิตเตอร์เชิงจิตวิทยา (psychological defeaters) และประเภทที่สองเรียกว่า ดีฟิตเตอร์เชิงกฎเกณฑ์ (normative defeaters) (Lackey, 2011) ดีฟิตเตอร์ประเภทแรกมีลักษณะที่คล้ายที่ Tyler Burge กล่าวเอาไว้ นั่นคือ เป็นข้อสงสัยที่เรามีต่อคำบอกเล่านั้นโดยอาศัยหลักฐานหรือความเชื่ออื่นที่ปรากฏขึ้นมาหักล้าง ส่วนดีฟิต

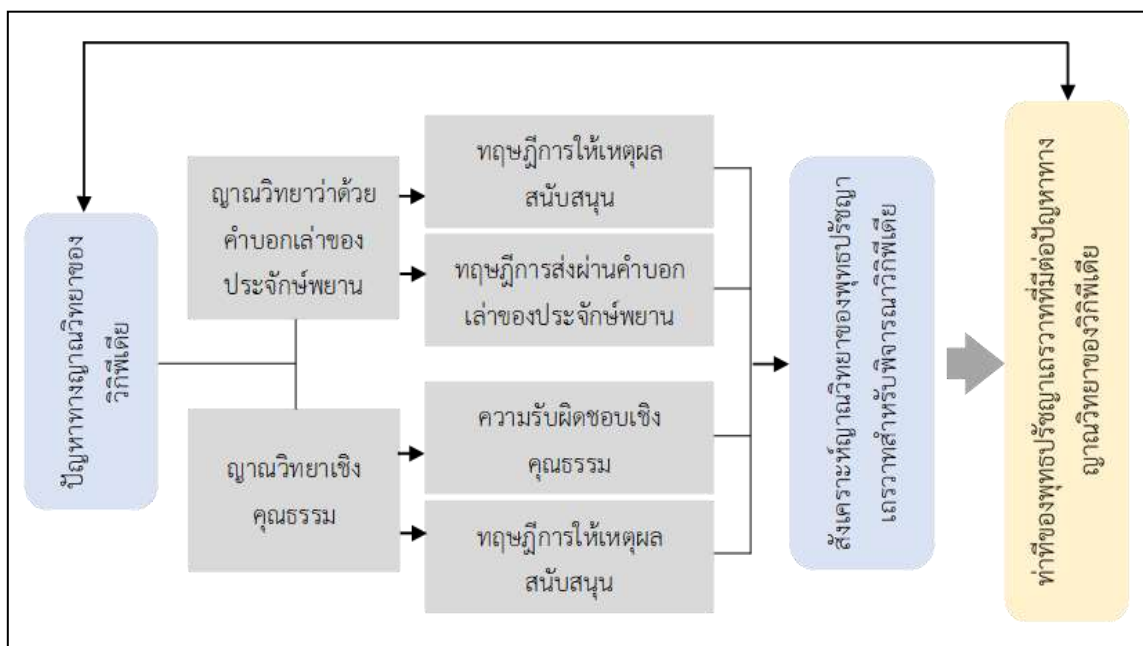
เตอร์ประเภทหลังเป็นข้อสงสัยหรือความเชื่อหนึ่งๆ ที่จำเป็นต้องมี แม้จะไม่มีอยู่ก่อนก็ตาม แต่ควรตั้งข้อสงสัยต่อบอกเล่านั้นๆ หรือพยายามหาหลักฐานมาหักล้าง ซึ่งดีฟิตเตอร์ประเภทหลังต่างจากประเภทแรกคือผู้กระทำการทางญาณวิทยา (Epistemic Agent) จำเป็นจะต้องมีด้วยการพยายามตั้งข้อสังเกตและตั้งข้อสงสัยต่อบอกเล่าที่รับมา

2. แนวคิดด้วยญาณวิทยาเชิงคุณธรรม (Virtue Epistemology) เป็นการพิจารณาคุณธรรม (virtue) ของปัจเจกบุคคลที่ทำให้ได้มาซึ่งความรู้ ความรู้ตามมุมมองนี้จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการกระทำ (action) กล่าวคือเป็นความพยายามที่จะทำให้รับซึ่งสิ่งที่ถูกต้อง และยังเป็นพิจารณาความรู้ที่สามารถใช้งานได้มากกว่าที่จะพิจารณาเรื่องแนวคิดหรือเจตนา (intentional) เกี่ยวกับความรู้เท่านั้น โดยทั่วไปแล้วนักญาณวิทยาที่ยอมรับข้อเสนอของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมจะถือว่าการมีคุณธรรมทางปัญญาของผู้กระทำการทางญาณวิทยาจะช่วยให้ได้มาซึ่งการมีความเชื่อที่จริง หรือการมีเหตุอันควรให้เชื่อในความเชื่อนั้นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งญาณวิทยาเชิงคุณธรรมได้เปลี่ยนมุมมองของญาณวิทยาที่พิจารณาคูณลักษณะของความเชื่อ มาเป็นคุณลักษณะทางปัญญา (intellectual traits) ของตัวผู้เชื่อหรือผู้กระทำการทางญาณวิทยา ญาณวิทยาเชิงคุณธรรมแบบดั้งเดิมที่สุดคือญาณวิทยาเชิงคุณธรรมที่ถือว่า ความรู้จะต้องมาจากการถูกสร้างขึ้นด้วยกระบวนการที่น่าถือ การถูกสร้างขึ้นด้วยความสามารถที่น่าเชื่อถือ หรือ การถูกสร้างขึ้นด้วยปัจเจกบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือ เรียกว่าญาณวิทยาเชิงคุณธรรมนี้ว่า ทฤษฎีที่เน้นความน่าเชื่อถือ (reliabilism) (Zagzebski & Depaul, 2003) ซึ่งถือว่าคุณลักษณะเหล่านี้เป็นพื้นฐานที่นำไปสู่การมีความเชื่อที่จริงได้ นอกจากนี้ญาณวิทยาเชิงคุณธรรมบางอย่างเช่น ญาณวิทยาเชิงคุณธรรมที่เน้นความรับผิดชอบ หรือที่เรียกกันว่า “ความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม” (virtue responsibilism) ซึ่งเป็นญาณวิทยาเชิงคุณธรรมที่สามารถเปรียบเทียบได้กับการคุณธรรมทางปัญญาในเชิงศีลธรรม หรือจริยศาสตร์เชิงคุณธรรมนั่นเอง โดยความรับผิดชอบเชิงคุณธรรมที่นักญาณวิทยายอมรับกันได้แก่ ความใจกว้าง ความกล้าหาญทางปัญญา และความอ่อนน้อมถ่อมตนทางปัญญา เป็นต้น (Wright, 2018: 58-60) ด้วยเหตุนี้คุณธรรมทางญาณวิทยา (Epistemic virtue) หรือ คุณธรรมทางปัญญา (intellectual virtues) (Battaly, 2008) จึงสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม (virtue responsibilism) กับ ความน่าเชื่อถือเชิงคุณธรรม (virtue reliabilism) ซึ่งมีความแตกต่างกันในลักษณะของคุณธรรมทางปัญญาดังนี้

1) ความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม (virtue responsibilism) เป็นการบรรยายถึงคุณธรรมทางปัญญาที่ได้รับมา หรือได้เรียนรู้มา คุณลักษณะของสิ่งที่เรียกกันว่าความรับผิดชอบเชิงคุณธรรมก็เช่น ความอยากรู้อยากเห็น ความมีอิสรภาพทางปัญญา และความสามารถที่เปิดใจที่กว้าง สิ่งเหล่านี้ถูกเรียกว่า “คุณลักษณะเชิงคุณธรรม” (trait-virtues) ที่เป็นส่วนสำคัญของการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม

2) ความน่าเชื่อถือเชิงคุณธรรม (virtue reliabilism) แสดงถึงคุณธรรมทางปัญญาที่มีความแน่วแน่มั่นคงมากเพียงใด และมีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด เช่น การมีโลกทัศน์ (vision) การใคร่ครวญ (introspection) และความทรงจำ (Memory) สิ่งเหล่านี้เรียกว่า “ความสามารถเชิงคุณธรรม” (faculty-virtues) (Heersmink, 2017) จะเห็นได้ว่าคำว่าคุณธรรม (virtue) ในที่นี้ไม่ใช่สิ่งที่เกี่ยวข้องกับ “ดี” หรือ “ไม่ดี” แต่เป็นคุณธรรมเชิงญาณวิทยาที่เป็นคุณลักษณะที่แต่ละคนมีหรือไม่มี

จากการพิจารณาจะพบว่า การมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม ถือว่าคุณธรรมทางปัญญาที่สามารถฝึกฝนเรียนรู้ได้ แต่การมีความน่าเชื่อถือเชิงคุณธรรม ถือว่าคุณลักษณะที่มีอยู่ติดตัวของผู้กระทำการเชิงญาณวิทยาค้นนั้นๆ และเป็นเรื่องยากที่จะฝึกฝนให้เกิดขึ้นได้ จากการพิจารณาแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้สังเคราะห์กรอบแนวคิดของการวิจัยออกมาเป็นดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า

1. ท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับการพิจารณาปัญหาทางญาณวิทยาของวิกิพีเดีย โดยเฉพาะปัญหาทางญาณวิทยาว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน และข้อเสนอเกี่ยวกับการใช้งานวิกิพีเดียตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาท

1.1 วิกิพีเดียในฐานะของแหล่งที่มาของความรู้ จากการศึกษาและทบทวนข้อเสนอของนักปรัชญาต่อการมีท่าทีเกี่ยวกับวิกิพีเดียในฐานะของแหล่งที่มาของความรู้

วิกิพีเดียในฐานะของแหล่งที่มาของความรู้ จากการศึกษาและทบทวนข้อเสนอของนักปรัชญาต่อการมีท่าทีเกี่ยวกับวิกิพีเดียในฐานะของแหล่งที่มาของความรู้ นั้น พบว่า มีทั้งข้อเสนอที่ว่าวิกิพีเดียสามารถเป็นแหล่งที่มาของความรู้ได้ และทัศนะที่ว่าวิกิพีเดียไม่อาจเป็นแหล่งที่มาของความรู้ ผู้วิจัยได้ทำการพิจารณาประเด็นของข้อขัดแย้งทั้งสองกลุ่มนี้โดยนำเอาทฤษฎีเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Testimony) มาพิจารณา ในสองประเด็น ประเด็นแรกว่าด้วยการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Transmission of Testimony) และประเด็นที่สองว่าด้วยการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน (Justification of Testimony)

ผลการศึกษาในประเด็นแรกพบว่า วิกิพีเดียเป็นแหล่งที่มาของความรู้ได้ตามแนวทางของคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน ซึ่งเป็นการพิจารณาผ่านมุมมองเรื่องการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของ Jennifer Lackey และผู้วิจัยได้ตีความว่า การส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานของ lackey แม้จะมีปัญหาบางประการก็ตาม แต่ท้ายที่สุดแล้วเราสามารถนำมาพิจารณาการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานได้ในหลายๆ กรณี ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียด้วย เหตุที่สามารถนำมาพิจารณาการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียได้นั้นก็เพราะว่า คำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียเป็นคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ไม่ต้องอาศัยการพิจารณาลดทอนคำบอกเล่านี้ไปยังเบื้องหลังทางญาณวิทยา (Epistemic background) ของผู้ที่เป็นประจักษ์พยานก็ได้ ด้วยเหตุนี้จึงดูเหมือนว่าวิกิพีเดียมีการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยความเชื่อของประจักษ์

พยานในการยืนยันการส่งผ่านคำบอกเล่านั้นๆ แต่ก็สามารถส่งผ่านคำบอกเล่าที่มีเหตุอันควรให้เชื่อได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าวิกิพีเดียมีพันธมิตรที่สำคัญในฐานะของสารานุกรมประเภทหนึ่ง แต่ที่แตกต่างไปก็คือว่า วิกิพีเดียเป็นสารานุกรมเสรีออนไลน์ ซึ่งก็ยังตระหนักถึงภาระหน้าที่สำคัญนั้นคือการเป็นสารานุกรมประเภทหนึ่งนั่นเอง

ส่วนผลการศึกษาในประเด็นที่สองก็คือ การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่มาจากวิกิพีเดีย นั้น จะต้องเป็นไปทั้งสองแนวทาง แนวทางแรกก็คือ การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางลดทอนนิยม (reductionism) กล่าวคือ เมื่อรับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานจากวิกิพีเดียมาแล้วจะต้องลดทอนคำบอกเล่า นั้นๆ ไปยังแหล่งความเชื่อพื้นฐานอื่นๆ ซึ่งจะทำให้ได้ก็ต่อเมื่อเราพออนุมานความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ บ้าง แต่ทั้งนี้การให้เหตุผลสนับสนุนตามแนวทางลดทอนนิยมโดยอาศัยมโนทัศน์ต่างๆ ที่ผ่านมาทำให้เกิดปัญหาตามมาเสมอ โดยเฉพาะปัญหาว่าด้วยความสอดคล้องของแหล่งที่มาของความรู้แหล่งอื่นที่เราลดทอนลงไป ซึ่งปัญหามีอยู่ว่าเราจะเชื่อมั่นได้อย่างไรว่าแหล่งที่เราลดทอนลงไปมีความน่าเชื่อถือ ทั้งนี้ก็เพราะว่าแหล่งที่มาของความรู้ที่เราเชื่อว่าเป็นแหล่งที่มาที่เป็นพื้นฐานมากกว่าคำบอกเล่าของประจักษ์พยานนั้น ท้ายที่สุดอาจจะกลายเป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่เป็นเท็จก็ได้ ดังนั้น การลดทอนคำบอกเล่าที่มีความเชื่อมั่นต่อแหล่งที่เราลดทอนลงไปอาจจะไม่ได้นำไปสู่การมีความเชื่อที่จริงหรือมีเหตุอันควรให้เชื่อก็ได้ ซึ่งก็คือปัญหาของลดทอนนิยม ด้วยเหตุนี้การลดทอนคำบอกเล่าต้องมั่นใจว่าความเชื่อพื้นฐานดั้งเดิมของเราที่ได้รับมาจะต้องมีความถูกต้องจึงจะให้เหตุผลสนับสนุนแบบลดทอนนิยมได้ นอกจากนี้ในกรณีที่เรายังไม่มีความรู้มาก่อนเกี่ยวกับเรื่องที่เรากำลังจะอ่านเราก็ไม่ควรปฏิเสธวิกิพีเดียไปเลย แต่เราจะต้องอาศัยการให้เหตุผลสนับสนุนตามแนวทางของปฏิเสธลดทอนนิยมเพราะบางทีจะเป็นการหลีกเลี่ยงข้อมูลในวิกิพีเดียโดยไร้เหตุผลมากเกินไป ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เสนอว่า การยอมรับคำบอกเล่าบนฐานของการให้เหตุผลสนับสนุนแบบปฏิเสธลดทอนนิยมนั้น จะต้องอาศัยการมีดีพิตเตอร์เชิงกฎเกณฑ์ในการยอมรับ ทั้งนี้ก็เพราะว่าการมีดีพิตเตอร์เชิงกฎเกณฑ์จะเป็นตัวช่วยให้เราตรวจสอบอีกครั้งหนึ่งเกี่ยวกับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่เราได้รับมาจากวิกิพีเดีย

ส่วนผลการศึกษาภายใต้แนวคิดของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมเพื่อเรียกร้องให้ปัจเจกบุคคลได้มาซึ่งความเชื่อที่จริงนั้นพบว่า การใช้งานวิกิพีเดียจะต้องมาจากการมีคุณธรรมทางปัญญาของปัจเจกบุคคล ซึ่งคุณธรรมทางปัญญาดังกล่าวนี้นี้ เป็นคุณธรรมทางปัญญาที่เกี่ยวกับการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรมหรือการมีความรับผิดชอบทางญาณวิทยา ซึ่งจะทำให้ปัจเจกบุคคลตระหนักต่อภาระหน้าที่สำคัญที่ตนเองจะต้องมีในการใช้งานสารสนเทศเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้หรือการมีเหตุอันควรให้เชื่อในความเชื่อ เราจะพิจารณาความรับผิดชอบทางญาณวิทยาของปัจเจกบุคคลที่มีต่อการใช้งานวิกิพีเดียว่าเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง

1.2 ท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับการพิจารณาปัญหาทางญาณวิทยาของวิกิพีเดีย

จากการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาทกับการพิจารณาปัญหาทางญาณวิทยาของวิกิพีเดีย ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษา 2 ประเด็นด้วยกัน นั่นคือ ประเด็นว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยานและประเด็นญาณวิทยาเชิงคุณธรรมอันเกี่ยวข้องกับการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม ซึ่งผลการศึกษาได้ดังนี้

1.2.1 ในประเด็นแรกเกี่ยวกับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาทจะเรียกแหล่งที่มาของความรู้ที่มาจากคำบอกเล่าของประจักษ์พยานว่า “ศัพทประมาณ” ซึ่งมักจะเรียกกันในปรัชญาอินเดีย ศัพทประมาณของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นเป็นศัพทประมาณที่ยอมรับได้ โดยไม่ต้องพิจารณาว่าศัพทประมาณนั้นมาจากใคร แต่ให้เราพิจารณาไตร่ตรองศัพทประมาณนั้นด้วยตัวเราเอง ซึ่งมุ่งเน้นให้พิจารณาตัวข้อความ (statement) นั้นๆ แทน ความหมายตามนัยนี้ก็คือ การที่พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับคำบอกเล่าของประจักษ์

พยานนั้น ไม่จำเป็นต้องอาศัยเบื้องหลังทางญาณวิทยา (Epistemic background) ของผู้พูดหรือผู้ที่ทำหน้าที่เป็นประจักษ์พยาน (Testifier) ถ้าหากพิจารณาตามนัยนี้ความหมายคือ ผู้ทำหน้าที่ประจักษ์พยานไม่มีผลต่อคำบอกเล่าที่เขาถ่ายทอดออกมา และดังนั้นอาจตีความได้ว่าการไม่ทราบว่าเป็นใครจึงไม่เกี่ยวกับการที่เขาถ่ายทอดคำบอกเล่าของประจักษ์พยานออกมา พุทธปรัชญามีท่าทีดังกล่าวและสะท้อนออกมาผ่านเกสบูตสูตรที่ไม่ให้เชื่อถือคำบอกเล่าเพียงเพราะทราบว่าเขาคือใคร จากการพิจารณาประเด็นดังกล่าวจึงนำมาสู่ข้อสรุปว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีท่าทีที่ยอมรับว่าการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียเกิดขึ้นได้แน่นอน เนื่องจากคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียก็ไม่ทราบได้ว่าใครคือผู้ทำหน้าที่เป็นประจักษ์พยานเช่นเดียวกัน แต่วิกิพีเดียอาศัยการมีพันธะหน้าที่ของสาธารณกรณถ่ายทอดคำบอกเล่าจากวิกิพีเดียไปยังผู้รับข้อมูล ซึ่งตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาทการมีพันธะหน้าที่ดังกล่าวเป็นหน้าที่ที่ประจักษ์พยานในฐานะปัจเจกบุคคลผู้เข้ามาเขียนวิกิพีเดียตระหนักดีว่าตนเองจะต้องนำเสนอข้อเท็จจริงต่อผู้อื่น แม้ว่าบางคนเข้ามาให้ข้อมูลผิด แต่ก็มีผู้ใช้งานอื่นๆ รีบเข้ามาแก้ไข ตรงนี้ชัดเจนว่าผู้ใช้งานวิกิพีเดียตระหนักถึงประโยชน์ที่จะตามมามากกว่าที่จะเกิดโทษเสมอ และถ้าพิจารณาตามนัยนี้พุทธปรัชญาเถรวาทย่อมยอมรับว่าการส่งผ่านคำบอกเล่าบนฐานของการมีพันธะหน้าที่บางอย่าง และพันธะหน้าที่บางอย่างของพุทธปรัชญาเถรวาทก็เป็นพันธะหน้าที่ที่พ่วงมากับประโยชน์ที่ผู้รับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานจะได้รับเสมอ ดังนั้นการไม่ทราบว่าเป็นใคร มีความเชื่ออย่างไรก็ไม่เกี่ยวกับการส่งผ่านคำบอกเล่าของเขา ดังนั้นท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นท่าทีที่ยอมรับการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียได้

1.2.2. ส่วนในประเด็นที่สองของการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอเกี่ยวกับการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของญาณวิทยาเชิงคุณธรรม โดยให้เหตุผลสนับสนุนว่าญาณวิทยาเชิงคุณธรรมที่แบ่งเป็นสองส่วนอันได้แก่ การมีความน่าเชื่อถือเชิงคุณธรรม กับการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรมนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรมของปัจเจกบุคคลที่เป็นผู้กระทำการทางญาณวิทยา จะเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่จะนำไปสู่การมีความเชื่อที่จริงหรือการมีความเชื่อที่มีเหตุอันควรให้เชื่อ และผู้วิจัยเห็นว่าความน่าเชื่อถือเชิงคุณธรรมไม่น่าจะนับรวมเป็นส่วนหนึ่งของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมที่แยกขาดจากการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม แต่มีความน่าเชื่อถือเชิงคุณธรรมบางอย่างเป็นส่วนหนึ่งของการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม กล่าวคือการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรมสามารถทำให้มีความน่าเชื่อถือเชิงคุณธรรมบางอย่างได้ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเห็นว่าญาณวิทยาเชิงคุณธรรมควรจะพิจารณาเพียงประเด็นที่ว่าด้วยการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรมเท่านั้น และเมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาญาณวิทยาเชิงคุณธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีท่าทีที่ไม่ยอมรับการมีความน่าเชื่อถือเชิงคุณธรรมสำหรับเป็นพื้นฐานของญาณวิทยาเชิงคุณธรรม แต่พุทธปรัชญาเถรวาทจะยอมรับการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรมเป็นพื้นฐานของญาณวิทยาเชิงคุณธรรม โดยปัจจัยสำคัญของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมที่นำไปสู่การมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาทก็คือ การมีความละเอียดรอบคอบทางปัญญา และการมีความเอาใจใส่อย่างถี่ถ้วนกับข้อมูลที่ได้รับมา ทั้งสองประการนี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลสนับสนุนให้เกิดสิ่งสำคัญของการมีความรับผิดชอบทางญาณวิทยา นั่นคือการมีความอยากรู้อยากเห็น ซึ่งเมื่อเราอ่านข้อมูลที่ปรากฏในวิกิพีเดียแล้วนั้นสิ่งที่สำคัญมากๆ คือเราจะต้องมีความรับผิดชอบ โดยต้องค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดการลดทอนสิ่งที่ปรากฏอยู่ไปยังแหล่งความเชื่ออื่นๆ ที่เป็นพื้นฐานมากกว่านี้ พร้อมกันนั้นการมีความอยากรู้อยากเห็นยังสะท้อนท่าทีของการที่ปัจเจกบุคคลหนึ่งๆ จะมีดีพิตเตอร์เชิงกฎเกณฑ์ด้วย ซึ่งจะช่วยให้มีการตรวจสอบข้อมูลจากวิกิพีเดียเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นท่าทีของการมีความรับผิดชอบทางญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาท จึงส่งผลให้ผู้กระทำการทางญาณวิทยามีความตระหนักว่าตนเองจะต้องตรวจสอบข้อมูลในวิ

กิติเตียอยู่เสมอ เช่น หลักฐานของคำสอนที่ปรากฏในเกสปุตตสูตร และจังกีสสูตร โดยข้อสำคัญของการมีความรับผิดชอบทางญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาทประกอบไปด้วย

1) ความเอาใจใส่ (Attentiveness) ซึ่งเป็นข้อที่เด่นชัดข้อแรกจากข้อความที่ปรากฏในจังกีสสูตรว่า “เมื่อเข้าไปใกล้ย่อมนั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้ย่อมเงยโศตลง เขาเงยโศตลงแล้วย่อมฟังธรรม ครั้นฟังแล้วย่อมทรงจำธรรม พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงไว้เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่” (ม.ม. (ไทย), 13/658/455) หากพิจารณาความหมายนี้ให้ชัดเจนแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าข้อความดังกล่าวเป็นการบอกเราว่า เมื่อรับข้อมูลหนึ่งๆ มาแล้วเราจะต้องพิจารณาข้อมูลนั้นด้วยการเอาใจใส่ผ่านการ “พิจารณาอย่างรอบคอบ” ต่อข้อความนั้นๆ โดยหมายถึงการมีความมุ่งมั่นและมีสมาธิจดจ่ออย่างต่อเนื่องในการพิจารณาข้อความนั้นๆ และจะทำให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่กำลังทำ กำลังพูด กำลังเขียน หรือกำลังอ่าน ซึ่งการใส่ใจในรายละเอียดอย่างต่อเนื่องเช่นนี้เพียงพอนั้น เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่ทำให้ความอยากรู้อยากเห็นได้รับการสนับสนุน (Baehr, 2015) และเมื่อความอยากรู้อยากเห็นได้รับการสนับสนุน ก็เท่ากับว่าผู้กระทำการทางญาณวิทยาค้นนั้นๆ มีความมุ่งมั่นอย่างแท้จริงที่จะตรวจสอบข้อมูลนั้นๆ ที่ตนได้รับมาให้เกิดความกระจ่างชัด มากกว่าที่จะยอมรับโดยทันที

2) ความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity) เป็นอีกหนึ่งคุณสมบัติประการสำคัญของผู้กระทำการทางญาณวิทยาตามข้อเสนอมที่ปรากฏในข้อความของจังกีสสูตรข้างต้นที่ว่า “ธรรมทั้งหลายย่อมควรแก่การเพ่ง เมื่อธรรมควรแก่การเพ่ง มีอยู่ ย่อมเกิดฉันทะ เกิดฉันทะแล้ว ย่อมขะมักเขม้น” (ม.ม. (ไทย), 13/658/455) ซึ่งเห็นได้ชัดว่า การมีความเอาใจใส่ช่วยนำไปสู่การมีความอยากรู้อยากเห็น กล่าวคือการเพ่งพินิจ หรือการพิจารณาอย่างเอาใจใส่ย่อมนำไปสู่การมีความขะมักเขม้น กล่าวคือมีความตั้งใจอย่างไม่มีที่ติที่จะทำให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ได้ ดังนั้นจึงเป็นการบอกว่า ความเอาใจใส่นำมาซึ่งความอยากรู้อยากเห็น และความอยากรู้อยากเห็นของปัจเจกบุคคล ยังเป็นเสมือนการขยายขอบเขตของขอบฟ้าแห่งความรู้ที่เขามีอยู่ กล่าวคือจะทำให้บุคคลมีแรงบันดาลใจภายในให้อยากเรียนรู้ความรู้ใหม่ๆ อย่างทันที จึงทำให้ผู้ที่มิคุณลักษณะข้อนี้เป็นผู้ที่มักจะสงสัยและถามว่าทำไมสิ่งต่างๆ ถึงเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ทำให้กล่าวได้ว่าการมีความอยากรู้อยากเห็นนี้เองเป็นแรงบันดาลใจอย่างแท้จริงที่มีอยู่ภายในตัวของบุคคลนั้นๆ อันเนื่องมาจากตัวเขาเป็นผู้ที่ “รัก” ในความรู้ (Baehr, 2015) การมีความอยากรู้อยากเห็นจึงเป็นอีกอย่างหนึ่งที่แม้จะดูไม่ชัดเจนว่าพุทธปรัชญามี แต่ถ้าหากพุทธปรัชญามีคุณสมบัติของญาณวิทยาเชิงคุณธรรมเกี่ยวกับความเอาใจใส่ก็ย่อมนำมาสู่การมีความอยากรู้อยากเห็น และความอยากรู้อยากเห็นในแง่ของการกระทำก็ตรงกับความขะมักเขม้นที่ผู้กระทำการทางญาณวิทยาตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาทต้องมี

3) ความละเอียดรอบคอบทางปัญญา (Intellectual thoroughness) คุณธรรมทางปัญญาของการมีความรับผิดชอบทางญาณวิทยาประการหนึ่งของพุทธปรัชญาเถรวาทก็คือ การมีความละเอียดรอบคอบทางปัญญา Baehr (2015) อธิบายว่า บุคคลที่มีความละเอียดรอบคอบทางปัญญา มักจะถูกทำให้ปัจเจกบุคคลเป็นผู้ที่มีความอยากรู้อยากจะสืบเสาะค้นคว้าประเด็นต่างๆ ทั้งในด้านความหมายและความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จึงทำให้มีท่าทีที่มักจะมีความไม่พึงพอใจกับเรื่องของสิ่งต่างๆ ที่มีความไม่ลึกซึ้งหรือมีความคลุมเครือ ทำให้เกิดการมุ่งมั่นตั้งใจในการคิดอย่างแน่วแน่เกี่ยวกับความคิดหรือประเด็นเฉพาะนั้นๆ จนกว่าจะสามารถจับประเด็นหรือเข้าใจได้อย่างจริงจัง นอกจากนี้การที่เป็นบุคคลที่มีความรอบคอบทางปัญญายังมีจุดมุ่งหมายเพื่อการอธิบายปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหา และไม่เพียงแต่จะยอมรับข้อความบางอย่างเท่านั้น ทำให้การมีความละเอียดรอบคอบทางปัญญายังพ่วงมากับการเป็นผู้ที่ไม่พึงพอใจกับการจดจำชุดของข้อความหรือความรู้ที่แยกส่วนออกจากกันเท่านั้น หากแต่จะต้องสามารถเชื่อมโยงระหว่างหน่วยข้อมูลต่างๆ ได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าการจดจำรายละเอียดเพียงบางอย่างด้วยการแยกส่วนออกจากกันจะส่งผลให้ไม่สามารถเข้าใจความเชื่อมโยงทั้งหมดได้ ดังนั้นความละเอียดถี่ถ้วนและรอบคอบทางปัญญาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งเมื่อพิจารณาตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับการมีความ

ละเอียดรอบคอบทางปัญญาแล้วนั้น ก็พบว่าพุทธปรัชญาเถรวาท ถือเอาความละเอียดรอบคอบทางปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม ดังปรากฏในจิงกัสูตรความว่า “ครั้นชะมักเขม้นแล้ว ย่อมเทียบเคียง ครั้นเทียบเคียงแล้วย่อมตั้งความเพียร เป็นผู้เฝ้าแน่วแน่ ย่อมทำปรมัตถสัจจะให้แจ้งชัดด้วยกายและเห็นแจ้งแทงตลอดปรมัตถสัจจะนั้นด้วยปัญญา” (ม.ม. (ไทย), 13/658/455)

ทั้งสามประการนี้ เมื่อพิจารณาแล้วผู้วิจัยเห็นว่า การมีการมีความเอาใจใส่ และการมีความละเอียดรอบคอบทางปัญญา เป็นฐานของการนำไปสู่การมีความอยากรู้อยากเห็น ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้กระทำการทางญาณวิทยาจำเป็นต้องมี เพราะการมีความอยากรู้อยากเห็นจะช่วยให้เราไม่หยุดอยู่เฉพาะตัวข้อมูลที่เรารับมาแล้วตัดสินใจเชื่อในทันที หากแต่การมีความอยากรู้อยากเห็นเป็นคุณธรรมทางปัญญาที่จะทำให้ผู้กระทำการทางญาณวิทยามีความรับผิดชอบที่จะให้ตัวเขาได้มาซึ่งความรู้ หรือได้มาซึ่งความเชื่อที่มีเหตุอันควรให้เชื่อ

อภิปรายผล

1. ทฤษฎีว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ครอบคลุมกับวิกิพีเดีย

จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาเกี่ยวกับทฤษฎีว่าด้วยการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานนั้น เป็นการศึกษาที่ให้ผลการศึกษาที่มีความจำกัด และถูกนำมาอธิบายในมุมมองที่จำกัดด้วย กล่าวคือข้อเสนอของการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในญาณวิทยาเชิงสังคมที่ผ่านมามักจะอธิบายว่า การส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน ต้องพิจารณาจากตัวของประจักษ์พยาน หรือคุณลักษณะของประจักษ์พยานคนนั้นๆ ที่มีอยู่ เช่น ความรู้ ความเชื่อพื้นฐานที่มีมาก่อนหน้าอำนาจทางญาณวิทยา ฯลฯ¹ สิ่งเหล่านี้มักจะเป็นตัวยืนยันอย่างชัดเจนว่า การส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานจะต้องอาศัยคุณสมบัติดังกล่าวของผู้ที่เป็นประจักษ์พยาน แต่อย่างไรก็ตาม ในโลกของการสื่อสารกันอย่างทั่วถึงผ่านเว็บไซต์ออนไลน์ต่างๆ เรามักจะไม่ทราบเลยว่าใครเป็นประจักษ์พยานที่ถ่ายทอดความรู้มาให้กับเรา เช่นเดียวกันกับวิกิพีเดีย ที่ไม่สามารถระบุได้ถึงตัวผู้เขียน ซึ่งถ้าหากพิจารณาตามมุมมองว่าด้วยการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ผ่านมา ก็จะทำให้เราได้ข้อสรุปที่ค่อนข้างชัดเจนว่าวิกิพีเดียไม่มีความน่าเชื่อถือที่จะยอมรับได้ในการส่งผ่านความรู้เชิงคำบอกเล่า แต่กระนั้นก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าข้อเสนอที่วางอยู่บนฐานของแนวทางการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ผ่านมาเช่นนั้น ไม่มีความเป็นธรรมในการตัดสินและจะสรุปดังนี้ได้ เหตุผลก็เพราะว่า บริบทของการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียไม่ใช่การส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในโลกเชิงสังคมทั่วไป แต่มีลักษณะเป็นโลกออนไลน์ ดังนั้นทฤษฎีว่าด้วยการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ผ่านมาจึงไม่เพียงพอต่อการให้คำอธิบายและไม่อาจเป็นเกณฑ์ตัดสินคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่มาจากวิกิพีเดียได้ เนื่องจากการพิจารณาประเด็นปัญหาของวิกิพีเดีย เราจะต้องยอมรับไว้

¹ มีการอภิปรายประเด็นนี้ในหลายบทความ อาจจะพิจารณาได้จากตัวอย่างเช่นในบทความของ Peter J. Graham เรื่อง Testimonial Knowledge: A Unified Account ในหัวข้อ Three Condition (Graham, 2016) หรืองานของ John Hardwig (1991) ในบทความของเขาที่ชื่อว่า “The Role of Trust in Knowledge” ได้ยกตัวอย่างของชุมชนการวิจัยทางวิทยาศาสตร์เอาไว้ว่า การวิจัยในชุมชนการวิจัยทางวิทยาศาสตร์นั้น มักจะมีความเชื่อมั่นในความร่วม มือน้อย กล่าวคือไม่มีทางเลือกอื่นใดให้ไว้วางใจ รวมถึงความไว้วางใจในลักษณะของสมาชิกในชุมชน แต่ความร่วมมือในชุมชนการวิจัยทางวิทยาศาสตร์จะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องอาศัยคำบอกเล่าของประจักษ์พยานจากผู้อื่นเท่านั้น เพราะข้อเสนอทางวิทยาศาสตร์ (Scientific propositions) มักจะต้องได้รับการยอมรับบนพื้นฐานของหลักฐานที่ผู้อื่นมีเท่านั้น ผลก็คือว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์จึงต้องขึ้นอยู่กับลักษณะเชิงศีลธรรม (moral character) และลักษณะเชิงความเชื่อ (epistemic character) ของนักวิทยาศาสตร์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะว่า “ข้อมูลยาก” (hard data) และข้อโต้แย้งเชิงตรรกะไม่จำเป็น แต่เนื่องจากข้อมูลและข้อโต้แย้งที่เกี่ยวข้องนั้นกว้างขวางเกินไปและยากเกินกว่าจะได้อามาด้วยวิธีการอื่นใดนอกจากคำบอกเล่าของประจักษ์พยานจากวิทยาศาสตร์เอง และในบทความดังกล่าว Hardwig ยังได้เน้นย้ำถึงสิ่งที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในคำบอกเล่าของประจักษ์พยานของนักวิทยาศาสตร์ด้วย นั่นคือคุณลักษณะเฉพาะของนักวิทยาศาสตร์ (character of scientists) ที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นได้

ก่อนว่า เป็นการถ่ายทอดหรือส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานโดยที่เราไม่สามารถพิจารณาคุณลักษณะของประจักษ์พยานได้เลย สิ่งสะท้อนให้เห็นในงานวิจัยนี้ก็คือว่า ทฤษฎีการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่น่าจะเพียงพอต่อการนำมาพิจารณาการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานได้นั้น น่าจะเป็นทฤษฎีของ Jennifer Lackey (2006b) ที่เปลี่ยนจากการให้ความสำคัญกับ background of belief มาเป็นสิ่งที่ปรากฏในถ้อยแถลง (statement) นั้นๆ แทน ผู้วิจัยได้เลือกเอาทฤษฎีของ Lackey มาใช้ อันเนื่องมาจากว่าทฤษฎีของเธอเป็นทฤษฎีการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่มี “ความครอบคลุม” มากกว่าทฤษฎีอื่นๆ ที่ผ่านมาก่อนหน้า และสามารถที่จะนำมาพิจารณากับวิกิพีเดียได้

กระนั้นก็ตาม ทฤษฎีการให้เหตุผลสนับสนุนของ Lackey อาจถูกโต้แย้งได้ เนื่องจากว่าเธอได้เสนอตัวอย่างบางประการเกี่ยวกับครูผู้สอนที่มีความเชื่อแบบหนึ่ง แต่สามารถถ่ายทอดและสอนออกมาอีกแบบหนึ่งได้ เช่น อาจเกิดการโต้แย้งที่มาจากข้อเสนอกับที่เรียกว่า TEP-N* ได้ โดยข้อเสนอดังกล่าวปรากฏในหนังสือของ Paul Faulkner (2011) ลักษณะของข้อเสนอกับ TEP-N* อธิบายว่า การถ่ายทอดคำบอกเล่าของประจักษ์พยานมีลักษณะเป็นสายโซ่ (chain) ที่เชื่อมต่อกันไปเรื่อยๆ ซึ่งผู้พูดอาจมีตั้งแต่ $A_1, \dots, A_n$ (เมื่อ $i = 1, 2, 3, \dots, n$) และหลักการนี้บอกว่า จะอย่างไรก็ตามผู้พูดคนแรก (A_1 เมื่อ $i = 1$) ต้องมีความรู้จริงๆ และได้มาโดยแนวทางที่ไม่ใช่คำบอกเล่า และตัวอย่างที่น่าสนใจก็คือตัวอย่างที่เด็กอายุแปดขวบได้รับฟังคำบอกเล่าบางอย่างตามที่ผู้เป็นพ่อต้องการมาถ่ายทอดคำบอกเล่าเหล่านั้นให้พ่อเขาฟังโดยที่เด็กคนนั้นไม่มีความเชื่อหรือไม่รู้เกี่ยวกับสิ่งที่เขาได้รับฟังมา แต่พ่อเขาได้รับความรู้อย่างถูกต้องเพราะต้นทางที่ถ่ายทอดให้กับเด็กมีความรู้² ในกรณีเดียวกัน ตัวอย่างของ Lackey อาจประสบกับปัญหานี้ นั่นคือครูไม่ใช่ประจักษ์พยานที่ไม่มีความรู้ เช่นเดียวกับเด็กแปดขวบคนนั้น และวิกิพีเดียก็จะประสบกับปัญหานี้เพราะอยู่ในบริบทของสายโซ่แห่งคำบอกเล่าด้วยกันทั้งสิ้น แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าครูไม่เพียงแต่จะเป็นผู้ส่งสัญญาณหรือส่งคำบอกเล่าโดยไม่มีความรู้ แต่ครูเป็นประจักษ์พยานได้ในกรณีนี้ แม้เราจะไม่พิจารณาความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องที่ครูถ่ายทอดออกไปก็ตาม แต่เราก็ไม่อาจมีเหตุผลที่จะบอกได้ว่าครูไม่ใช่ประจักษ์พยานที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดคำบอกเล่า เพราะถึงแม้ว่าครูจะไม่มีความรู้ในสิ่งที่เขาถ่ายทอดออกมา แต่ครูมีพันธะหน้าที่บางประการต่อเด็กนักเรียนนั้นคือจะต้องถ่ายทอดสิ่งที่จริงและถูกต้องในเรื่องที่สอนออกไป ในขณะที่วิกิพีเดียก็มีพันธะหน้าที่ของการส่งผ่านคำบอกเล่าในฐานะที่เป็นสารานุกรม พันธะหน้าที่นี้ถูกแสดงผ่านผู้เขียนและผู้แก้ไขวิกิพีเดียเป็นสำคัญที่แม้จะมีการใส่ข้อมูลที่ผิดพลาดไปแต่ท้ายที่สุดแล้วข้อมูลนั้นก็จะถูกแก้ไขให้ถูกต้องอย่างรวดเร็ว นี่จึงเป็นเหตุผลที่ชัดเจนว่า ข้อเสนอกับ Lackey มีความครอบคลุมและยังไม่อาจโต้แย้งได้ จริงอยู่ที่ครูจะได้รับความรู้จากแหล่งอื่นๆ ที่สามารถถอยกลับไปหาจุดเริ่มต้น A_1 (เมื่อ $i = 1$) ได้ แต่การที่ถือว่าครูเป็นประจักษ์พยานที่ไม่น่าเชื่อถือย่อมเป็นไปได้ ดังนั้นการพิจารณาความน่าเชื่อถือของคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ผู้วิจัยเสนอคือ ดูว่าประจักษ์พยานมีหน้าที่อะไร และทำตามหน้าที่นั้นหรือไม่ที่เกี่ยวกับความรู้ที่เขาถ่ายทอดออกมา ผลการวิจัยนี้จึงชี้ให้เห็นว่าเรามีทฤษฎีการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ครอบคลุมมาใช้ในการใช้งานสารสนเทศบนเว็บไซต์ในฐานะคำบอกเล่าของประจักษ์พยานด้วย และผู้วิจัยก็ยืนยันและเห็นด้วยกับ Lackey เกี่ยวกับข้อเสนอกับและการโต้แย้งของเธอเพื่อที่จะนำมาเป็นทฤษฎีที่ใช้พิจารณาคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่กว้างขึ้น

² ตัวอย่างนี้ได้โน้ตความของ Carter และ Nickel (2014) เรื่อง “On Testimony and Transmission” โดยโน้ตความอธิบายว่า “คอมพิวเตอร์โน้ตบุ๊กของ Rupert ไม่สามารถเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตไว้ที่บ้านของเขาได้ และเขาสงสัยว่าเขาเตอร์อินเทอร์เน็ตน่าจะมีความปัญหาแน่นอน เนื่องจากปัจจุบัน Rupert เป็นโรคกลัวเสียงอีกเสบ เขาจึงเขียนคำถามบางอย่างให้กับลูกชายวัย 8 ขวบ ที่ชื่อ Ian เพื่อถามผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต เมื่อ Ian โทรไปสอบถามผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต เขาได้รับการถ่ายทอดคำบอกเล่าจากผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตเกี่ยวกับวิธีการใช้งานและแก้ปัญหา จากนั้น Ian ก็ถ่ายทอดคำบอกเล่าดังกล่าวนี้ต่อ Rupert แต่ในการถ่ายทอดนี้ Ian ไม่เข้าใจในสิ่งที่เขาถ่ายทอดต่อ Rupert เมื่อสักครู่นี้ แต่เมื่อท้ายที่สุดแล้ว Rupert สามารถเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตได้สำเร็จ”

ในการพิจารณาผลการวิจัยเกี่ยวกับการให้เหตุผลสนับสนุนวิกิพีเดีย นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าผลการวิจัยครั้งนี้ที่ได้จากการวิเคราะห์ มีความแตกต่างออกไปจากข้อเสนอที่ผ่านมา เนื่องจากทฤษฎีการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์สามารถแบ่งได้เป็น 2 ทฤษฎีหลักๆ นั่นคือ ลดทอนนิยม และปฏิเสธลดทอนนิยม นักปรัชญาส่วนมากให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่มาจากวิกิพีเดียตามแนวทางของลดทอนนิยม และนักปรัชญาทั้งหมดไม่ยอมรับการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานกรณีของวิกิพีเดียตามแนวทางปฏิเสธลดทอนนิยม นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอเกี่ยวกับการลดทอนนิยมแบบอ่อน ซึ่งเป็นโมเดลใหม่ที่นำเสนอโดย อติสร กรอบกระจก (2558) อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าข้อเสนอของนักปรัชญาที่ผ่านมาข้างต้นยังไม่อาจที่จะเพียงพอต่อการเป็นทฤษฎีการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่มาจากวิกิพีเดียได้ ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงได้นำเสนอทฤษฎีการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดีย เป็นการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานอย่างมีเงื่อนไข กล่าวคือ การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานจะต้องเป็นไปทั้งในแนวทางลดทอนนิยม และปฏิเสธลดทอนนิยมได้ด้วยกันทั้งสิ้น ในแนวทางลดทอนนิยมแม้จะใช้ได้ก็ตาม แต่ผู้วิจัยมองเห็นข้อจำกัด นั่นหมายความว่าแนวทางการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์แบบลดทอนนิยมทั้งแบบทั่วไปและแบบลดทอนนิยมแบบอ่อนต่างประสบปัญหาด้วยกันทั้งสิ้น และถ้าหากยอมรับเพียงแบบใดแบบหนึ่งทฤษฎีการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานคงไม่ครอบคลุมเพียงพอ ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงเสนอให้ยอมรับการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางปฏิเสธลดทอนนิยมด้วย ทั้งนี้ก็เพราะว่าในบางครั้งการอ่านข้อความในวิกิพีเดียโดยไม่มีความรู้ที่มีมาก่อนหน้า หรือไม่มีแหล่งที่จะลดทอนลงไปที่การปฏิเสธโดยทันทีจึงไม่ใช่เหตุผลเพียงพอที่จะทำได้ ข้อเสนอของงานวิจัยนี้จึงเป็นข้อเสนอที่ต่างไปจากข้อเสนอที่ผ่านๆ มาตรงที่ผู้วิจัยเห็นว่า การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานแบบปฏิเสธลดทอนนิยมเป็นไปได้ เพียงแต่ว่าผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้รับคำบอกเล่านั้นๆ จะต้องมิตีพีเตเตอร์มารองรับในท้ายที่สุด ซึ่งข้อเสนอของงานวิจัยนี้ได้รับการรองรับจากคำอธิบายของนักปรัชญาอย่างเช่น Tyler Burge (1993) และ Matthew Weiner (2003) ซึ่งนักปรัชญาเหล่านี้อธิบายไปในทำนองที่ว่า “ผู้ฟังมีสิทธิ์ที่จะยอมรับคำบอกเล่าว่าเป็นเรื่องจริงและยอมรับได้สำหรับเขา เว้นเสียแต่ว่าจะมีเหตุผลที่แข็งแกร่งกว่าที่จะไม่ทำเช่นนั้น” (Burge, 1993)

จากการพิจารณาข้อเสนอของนักปรัชญาที่เห็นด้วยกับการให้เหตุผลสนับสนุนปฏิเสธลดทอนนิยมดังกล่าว ยังอาจจะเกิดปัญหาตามมาได้ เนื่องจากการมิตีพีเตเตอร์ดังกล่าวตามที่ Burge เสนอเป็นการบอกเพียงว่าหากเราพบหลักฐานใหม่ที่หักล้างคำบอกเล่านั้นได้เราค่อยเชื่อ แต่ผู้วิจัยเห็นว่า การที่จะใช้แนวทางการให้เหตุผลสนับสนุนแบบลดทอนนิยมได้นั้น เราจะต้องอาศัยการมิตีพีเตเตอร์อีกประเภทหนึ่ง เรียกว่าดีพีเตเตอร์เชิงกฎเกณฑ์ (normative defeater) ซึ่งเรียกร้องให้ผู้กระทำการทางญาณวิทยาในฐานะผู้รับข้อมูลจำเป็นต้องมีความสงสัยต่อข้อความหรือความเชื่อหนึ่งๆ ที่ได้รับมาจากประจักษ์พยาน ซึ่งเป็นไปตามข้อเสนอของ Jennifer Lackey (2011) ซึ่งเธอได้เสนอแนวทางของการมิตีพีเตเตอร์ไว้สองประการด้วยกัน

งานวิจัยนี้จึงให้มุมมองใหม่ที่น่าสนใจว่า การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของปฏิเสธลดทอนนิยม นั้น มีความเป็นไปได้และน่าจะนำมาพิจารณาประกอบด้วย เนื่องจากว่าการมีเฉพาะเหตุผลสนับสนุนตามแนวทางลดทอนนิยมไม่ครอบคลุมเท่ากับการให้เหตุผลสนับสนุนตามแนวทางปฏิเสธลดทอนนิยมด้วย ผู้วิจัยขอเรียกข้อเสนอของผู้วิจัยเองว่า การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานแบบมีเงื่อนไข ซึ่งแตกต่างไปจากข้อเสนอของนักปรัชญาที่ทำการศึกษเกี่ยวกับญาณวิทยาว่าด้วยคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียที่ผ่านๆ มา และจากที่

กล่าวมาจึงเพียงพอที่จะสรุปให้เห็นภาพอย่างชัดเจนมากขึ้นว่า ข้อเสนอในงานวิจัยนี้มีแนวโน้มที่จะนำมาพิจารณามุมมองเกี่ยวกับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของวิกิพีเดียได้มากกว่าข้อเสนอที่ผ่านมา

2. พุทธปรัชญาเถรวาทกับทฤษฎีเกี่ยวกับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในการพิจารณาความรับรู้วิกิพีเดีย

ในส่วนที่ผ่านมามีความชัดเจนว่าข้อเสนอจากงานวิจัยนี้ได้สร้างคำตอบใหม่ที่เป็นข้อถกเถียงต่อปัญหาที่ผ่านมาอย่างชัดเจน โดยที่ชัดเจนมากๆ ก็คือการเสนอว่าเราสามารถให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่มาจากวิกิพีเดียได้ตามแนวทางของปฏิเสธลทอนนิยม และถือว่าคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในวิกิพีเดียมีการส่งผ่านคำบอกเล่าได้ ซึ่งทำให้เห็นอีกว่าทฤษฎีที่ผ่านมาไม่ประสบความสำเร็จในการอธิบายเกี่ยวกับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่กว้างมากขึ้น

สำหรับพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งยอมรับแหล่งที่มาของความรู้ตามแนวทางของคำบอกเล่าของประจักษ์พยานนั้น พุทธปรัชญายอมรับว่า การส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานมายังผู้รับข้อมูลที่เขาไปอ่านวิกิพีเดียนั้นเป็นไปได้ เนื่องจากว่า คำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นการยอมรับคำบอกเล่าที่ไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจทางญาณวิทยาของประจักษ์พยาน (Epistemic authority of testifier) และไม่ขึ้นอยู่กับการทราบว่าเป็นใคร ผลลัพธ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีข้อได้เปรียบที่ชัดเจนกับนักปรัชญาหลายคนที่เสนอว่าการที่ใครสักคน B จะรู้ว่า p จากคำบอกเล่าใครสักคนที่เป็นผู้พูด A นั้น B จะต้องพิจารณาว่า A รู้ว่า p จริงหรือไม่ ซึ่งการจะรู้ว่า A รู้ว่า p จริงหรือไม่ สิ่งที่สำคัญมากก็คือจะต้องรู้จักกับ A ในหลายๆ มุมมอง โดยเฉพาะ background of belief ของ A ซึ่งในส่วนที่ผ่านมาก็อภิปรายไปแล้วว่าทฤษฎีดังกล่าวไม่ครอบคลุม แม้ว่าพุทธปรัชญาเถรวาทจะไม่ได้โต้แย้งกับทฤษฎีที่ผ่านมาอย่างตรงไปตรงมา แต่ก็พอเห็นได้ว่า พุทธปรัชญาเถรวาทไม่ได้พิจารณาคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ส่งผ่านมาด้วยการพิจารณาตัวตนของประจักษ์พยานคนนั้นๆ ซึ่งชัดเจนอย่างยิ่งในเกสบูตตสูตร ที่ถือเป็นพระสูตรสำคัญที่นักปรัชญาที่ศึกษาพุทธปรัชญาเถรวาทนำมายืนยันเกี่ยวกับญาณวิทยาแบบพุทธ ด้วยเหตุนี้จึงชัดเจนว่าพุทธปรัชญาเถรวาทมีท่าทีที่คล้อยตามกันกับข้อเสนอของ Jennifer Lackey (2006b) แม้ว่าจะไม่เหมือนกันเลยในทุกประการ แต่เป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่ได้กลับมีลักษณะที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือเป้าหมายที่ว่า การเชื่อถือคำบอกเล่าของประจักษ์พยานโดยไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจทางญาณวิทยา (Epistemic Authority) และไม่ขึ้นอยู่กับการทราบคุณลักษณะทางความเชื่อ (background of belief) ของประจักษ์พยานคนนั้นๆ แต่พิจารณาที่ตัวถ้อยแถลงหรือข้อความที่ปรากฏอยู่แทน ดังนั้นประเด็นว่าด้วยการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงยอมรับว่าวิกิพีเดียสามารถส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานจากวิกิพีเดียไปยังผู้รับฟังได้โดยไม่อาศัยปัจจัยอื่นๆ ตามแนวทางของการส่งผ่านคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ผ่านๆ มา

สำหรับประเด็นว่าด้วยการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานนั้น งานวิจัยดังกล่าวนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าพุทธปรัชญามีความไม่ครอบคลุมเกี่ยวกับการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่มาจากวิกิพีเดีย ซึ่งท่าทีของพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นไปในทิศทางของการยอมรับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางของลทอนนิยมเท่านั้น ซึ่งแม้จะสอดคล้องกับข้อเสนอของนักปรัชญาหลายคนอย่าง Tollefsen (2009) หรือสอดคล้องกับข้อเสนอของอดิสร กรอบกระจก (2558) ก็ตาม แต่ทั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการมีท่าทีดังกล่าวมีความจำกัดมากเกินไป เพราะในความเป็นจริงแล้ว การให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางของวิกิพีเดียจะต้องเป็นไปในทิศทางของปฏิเสธลทอนนิยมด้วยตามที่ได้อภิปรายไปแล้วในส่วนก่อนหน้า ดังนั้นข้อจำกัดของการนำเอาพุทธปรัชญาเถรวาทมาพิจารณาวิกิพีเดียแล้วนั้น เราก็จะพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับทฤษฎีการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานที่ไม่ครอบคลุม ซึ่งส่งผลต่อการยอมรับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในวิกิพีเดียอย่างจำกัดด้วย กระนั้นก็ตามพุทธปรัชญาเถรวาทยังกระตุ้นเตือนให้

ผู้ใช้งานวิกิพีเดียในฐานะปัจเจกบุคคลผู้กระทำการทางญาณวิทยาได้มาซึ่งความเชื่อที่มีเหตุอันควรให้เชื่อผ่านมโนทัศน์ความรับผิดชอบทางญาณวิทยา ซึ่งน่าสนใจว่าพุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางของการมีความรับผิดชอบ และไม่ยอมรับการมีความน่าเชื่อถือเชิงญาณวิทยา ทั้งนี้ก็เพราะว่าการมีความน่าเชื่อถือเชิงญาณวิทยาเป็นเสมือนการมอบความไว้วางใจต่อผู้ทำหน้าที่เป็นผู้กระทำการทางญาณวิทยา ประหนึ่งการมอบความไว้วางใจให้กับประจักษ์พยาน ซึ่งเป็นสิ่งที่พุทธปรัชญาเถรวาทไม่เห็นด้วย นั่นหมายความว่าในส่วนนี้พุทธปรัชญาเถรวาทเห็นพ้องกันกับข้อเสนอของอดิศร กรอบกระจก (2558) อย่างชัดเจน ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้จึงสรุปว่า พุทธปรัชญาเถรวาทมีข้อบกพร่องบางประการ โดยเฉพาะการให้เหตุผลสนับสนุนคำบอกเล่าของประจักษ์พยานตามแนวทางของวิกิพีเดีย แต่ก็มีที่น่าสนใจตรงที่ว่ามีการที่เรียกร้องการมีความรับผิดชอบเชิงญาณวิทยาเพื่อให้มีเหตุอันควรให้เชื่อในความเชื่อหนึ่งๆ จากวิกิพีเดียนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยประเด็นดังกล่าวในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เป็นประเด็นที่ยังมีการศึกษาค่อนข้างน้อย ทั้งในแง่มุมมองของตัววิกิพีเดียเอง รวมถึงญาณวิทยาเชิงสังคม โดยเฉพาะทฤษฎีที่เกี่ยวกับคำบอกเล่าของประจักษ์พยาน ดังนั้นในส่วนข้อเสนอนี้ ผู้วิจัยจึงอยากจะสร้างข้อเสนอนี้สองประการ คือ ข้อเสนอแนะทางวิชาการ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไปดังนี้

1. ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาทางปรัชญาและญาณวิทยานั้น มีความน่าสนใจยิ่งในปัจจุบัน โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับญาณวิทยาเชิงสังคม ที่พิจารณามิติทางสังคมของความรู้ ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือวิกิพีเดีย สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างคือคนพูดกล่าวต่อๆ กันมานั้น วิกิพีเดียมักจะเป็นสารานุกรมเสรีออนไลน์ที่ดูไม่น่าเชื่อถือในเชิงความรู้ แต่ผู้วิจัยเห็นว่าเราควรปรับเปลี่ยนท่าทีเชิงอคตินี้ออกไป แล้วกลับมาพิจารณาวิกิพีเดียบนฐานของการยืนยันในเชิงวิชาการมากยิ่งขึ้นกว่าที่จะกล่าวไปอย่างไร้เหตุผล ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาความอยุติธรรมเชิงญาณวิทยา (Epistemic injustice) ตามมาได้ ดังนั้นงานวิจัยเล่มนี้จึงเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของการโต้ตอบกับปัญหาดังกล่าว และเราในฐานะผู้ใช้งานวิกิพีเดียก็ควรจะต้องตัดสินตัววิกิพีเดียและเนื้อหาในนั้นอย่างมีความเป็นเหตุเป็นผล และมีความเป็นวิชาการมากขึ้น (โดยเฉพาะในหมู่นักวิชาการ) เพราะการบอกเพียงว่าไม่ทราบใครเขียน และมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สิ่งเหล่านี้ผู้วิจัยได้ทำให้ตกไปแล้ว ดังนั้นข้อเสนอในทางวิชาการก็คือ การยืนยันหรือการปฏิเสธวิกิพีเดีย นั้น ควรดำเนินไปบนฐานของเกณฑ์การตัดสินอย่างเป็นธรรมและมีเหตุผล โดยเฉพาะมิติทางญาณวิทยาที่เป็นประเด็นสำคัญมากในการพิจารณาวิกิพีเดีย นอกจากนี้สิ่งที่เราได้จากงานวิจัยชิ้นนี้ก็คือว่า เราต้องมีความรู้ใหม่ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทสำหรับการพิจารณาความรู้บนสารสนเทศออนไลน์ ผู้วิจัยอยากจะให้ข้อเสนอที่มุ่งเน้นอย่างมากสำหรับพุทธปรัชญาเถรวาทว่า เราไม่อาจสรุปว่าพุทธปรัชญาเถรวาทสามารถนำมาพิจารณาประเด็นการรับความรู้จากแหล่งอื่นได้อย่างทันที เช่น การบอกว่าการรับข้อมูลจากผู้อื่นพุทธปรัชญาไม่ให้เชื่อทันที จริงอยู่พุทธปรัชญาเสนอเช่นนี้ แต่ทั้งนี้เราจะต้องพิจารณาองค์ประกอบอื่นๆ ของพุทธปรัชญาอย่างละเอียดก่อนจะนำเสนอเสมอ ซึ่งข้อเสนอสำหรับวงการวิชาการทางด้านพุทธปรัชญาก็คือ งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นข้อบกพร่องบางประการเกี่ยวกับคำบอกเล่าของประจักษ์พยานอย่างไม่ครอบคลุมของพุทธปรัชญาเถรวาท แต่สิ่งที่เราควรที่จะพัฒนาต่อไปอย่างยิ่งคือ การเสริมสร้างการมีความรับผิดชอบเชิงคุณธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลคนหนึ่งๆ ได้มาซึ่งความเชื่อที่มีเหตุอันควรให้เชื่อในข้อมูลที่รับมา

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยเห็นควรว่า จะต้องมีการขยายปริมาณผลของการศึกษาญาณวิทยาเชิงสังคมออกไปให้กว้างและครอบคลุมมากกว่าที่มีอยู่ ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอประเด็นที่เห็นควรมีการศึกษาต่อไปดังนี้

2.1 ผู้วิจัยเห็นควรว่าการศึกษาญาณวิทยาเชิงสังคมสำหรับภายในประเทศไทยนั้น จะต้องมีการศึกษาเพิ่มมากขึ้น เพราะการศึกษามิติทางสังคมของญาณวิทยายังมีน้อยอยู่ โดยใช้กรณีตัวอย่างของปรากฏการณ์เป็นตัวตั้งแล้วศึกษาให้เป็นไปตามนั้น เพื่อที่จะขยายอาณาบริเวณของการตอบปัญหาทางญาณวิทยาเชิงสังคมให้ได้ ซึ่งอาจจะเปลี่ยนจากกรณีวิกิพีเดียไปเป็นกรณีของคำบอกเล่าของประจักษ์พยานในกรณีของนักวิทยาศาสตร์ ทนาย ตำรวจ หรืออาชีพอื่นๆ รวมถึงอาจจะเป็นสื่อออนไลน์อื่นๆ ด้วย

2.2 ผู้วิจัยเห็นว่าท่าทีของผู้คนในสังคม สามารถสะท้อนแนวคิด ทศนะคติ และฐานคิดทางญาณวิทยาของผู้คนได้ ดังนั้นการศึกษาในครั้งต่อไป อาจจะพิจารณาประเด็นของความอยุติธรรมเชิงญาณวิทยาของผู้ใช้งานสารานุกรมเสรีออนไลน์ วิกิพีเดียก็ได้ ว่าผู้ใช้งานมีอคติต่อการตัดสินข้อมูลวิกิพีเดียหรือไม่ โดยอาจจะศึกษาเปรียบเทียบของกลุ่มทั้งสองที่มีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะการใช้หลักของปรัชญาเชิงทดลองมาออกแบบการศึกษา ก็จะทำให้เห็นภาพชัดเจนและมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2514). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 12 มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2514). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 13 สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปณณาสก*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2514). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 20 สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอก-ทุก-ติกนิบาต*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.
- รามิล กาญจันดา. (2547). การวิเคราะห์หลักความเชื่อในกาลามสูตร, *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, 11(2), 4-40.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2538). ความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนา. *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, 2(3), 42-52.
- สมภาร พรหมทา. (2539). มนุษย์กับการแสวงหาความรู้: ข้อเสนอจากพุทธปรัชญาว่าด้วยธรรมชาติและบทบาทของความรู้. *วารสารพุทธศาสนศึกษา*, 3(2), 5-28.
- _____. (2560). *พุทธปรัชญากับญาณวิทยา*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อดิศร กรอบกระจก. (2558). การประเมินค่าทางญาณวิทยาของวิกิพีเดีย. (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- อัญชลี ปิยปัญญาวงศ์. (2547). *มนทัศน์เรื่องเหตุการณ์อัศจรรย์ของเดวิด ฮูม*. (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- Baehr, J. (2015). *Cultivating good minds. A philosophical & practical guide to educating for intellectual virtues*. Long Beach. Retrieved 12 Desember 2020. from <http://intellectualvirtues.org/why-should-we-educate-for-intellectual-virtues-2-2>.
- Boudon, L., (2005). *Humanities*. London: Sage.

- Burge, T. (1993). Content preservation. *The Philosophical Review*, 102(4), 457-488.
- Carter, J. A., & Nickel, P. J. (2014). On Testimony and Transmission. *Episteme*, 11(2), 145-155.
- Dummett, M. (1994). Testimony and memory. In Matilal, B. K., & Chakrabarti, A. (Eds.). *Knowing from words: Western and Indian philosophical analysis of understanding and testimony* (pp. 251-272). New York: Springer Science & Business Media.
- Fallis, D. (2008). Toward an epistemology of Wikipedia. *Journal of the American Society for Information science and Technology*, 59(10), 1662-1674.
- _____. (2009). Introduction: The epistemology of mass collaboration. *Episteme*, 6(1), 1-7.
- Gelfert, A. (2014). *A Critical Introduction to Testimony*. London: Bloomsbury.
- Graham, P. J. (2016). Testimonial Knowledge: A Unified Account. *Philosophical Issues*, 26(1), 172-186.
- Gunn, S., (2011). *Research Methods for History*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Hardwig, J. (1991). The Role of Trust in Knowledge. *The Journal of Philosophy*, 88(12), 693-708.
- Heersmink, R. (2017). A Virtue Epistemology of The Internet: Search engines, Intellectual Virtues and Education. *Social Epistemology*, 32(1), 1-12.
- Lackey, J. (2006a). Introduction. In Lackey, J. & Sosa, E. (Ed.). *The Epistemology of Testimony*. (pp. 1-24) Oxford: Clarendon Press.
- _____. (2006b). Knowing from Testimony. *Philosophy Compass*, 1(5), 432-448.
- _____. (2011). Testimony: Acquiring Knowledge from Others. In Goldman, A., & Whitcomb, D. (Ed.). *Social Epistemology: Essential Readings*. (pp. 71 – 91) Oxford University Press.
- Lim, S. (2009). How and why do college students use Wikipedia?. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(11), 2189-2202.
- Ross, A. (1986). Why do we believe what we are told?. *Ratio*, XXVIII(1), 69-88.
- Tollefsen, D. P. (2009). Wikipedia and the Epistemology of Testimony. *Episteme*, 6(1), 8-24.
- Wray, K. B. (2009). The epistemic cultures of science and Wikipedia: A comparison. *Episteme*, 6(1), 38-51.
- Zagzebski, L., & DePaul, M. (2003). Introduction. In DePaul, M. R., & Zagzebski, L. T. (Ed.). *Intellectual virtue: Perspectives from ethics and epistemology* (pp. 1-12). Oxford: Clarendon Press.